

נמרוד אלוני / יש זמנים שבהם התנגדות לשלטון היא לא זכות, אלא חובה

קבוצות של מילואימניקים מיחידות עילית התאגדו לאחרונה והתריעו על נכונותם לנקוט צעדי מחאה חריפים בתגובה לחקיקה אנטי-דמוקרטית מצד הממשלה. ראש ממשלה לשעבר אהוד ברק וסגן הרמטכ"ל לשעבר יאיר גולן קראו בגלוי למרי אזרחי, ואלה העוקבים אחר סדר היום של המחאה באינטרנט ובקבוצות הווטסאפ נחשפים להתלבטויות של אלפי אזרחים באשר לצורות המרי האזרחי שינקטו ברגע המבחן. כדי להימנע ממצבים שבהם אנשים לוקחים את החוק לידיהם או מתוך כוונות טובות עושים רע, להלן קווים מנחים לגבי הלגיטימיות של אי-ציות או מרי אזרחי.

ראשית, המובן מאליו: הלקח המוסרי של ההיסטוריה האנושית מלאת הדמים הוא שיש זמנים ומצבים שבהם התנגדות לצווי השלטון אינה רק זכות, אלא היא חובה. הדוגמאות שעליהן יש קונסנזוס רחב, כוללות חוקים או הנחיות בלתי מוסריים של שליטים. דוגמה שהיתה מקור השראה לרבים היא פרשת בני ישראל במצרים: בְּתֵיָה נְסִיכַת מִצְרַיִם שֶׁעָבְרָה עַל צו הַמֶּלֶךְ פֶּרַעַה לְהַטְבִּיעַ כָּל תִּינוֹק עִבְרִי, וּמָסְרָה אֶת מֹשֶׁה לְיַד אַחֲוֹתוֹ; וְהִתְקַוְּמוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתַבִּיעַתָם לְצֵאת מֵעֲבָדוֹת לְחִירוֹת. עוד דוגמה מקראית היא של מיכל ויהונתן, ילדי המלך שאול, שהפרו בגלוי את צווי המלך משום שביקש להרוג את דוד, אף שלא עשה לו כל רע ולא פגע במדינה.

ישנן דוגמאות של נוצרים שמרדו בחוקי האינקוויזיציה, של גרמנים שמרדו בחוקי המשטר הנאצי, ושל דרום-אפריקאים לבנים שמרדו בחוקי האפרטהייד — שהמשותף לכולם הוא מתן קדימות לערכי היסוד של המוסר ההומניסטי והמשפט הטבעי, על פני חוקי העוולה של השלטון.

הדוגמה הידועה מכולן, שבהקשר לה כתב הנרי דיוויד תורו את המאמר הידוע "אי-ציות אזרחי", מקורה בסירוב לשלם מיסים למדינה כשזו מבצעת פשע נגד האנושות: קיבוע מעמד השחורים בארצות הברית כעבדים. כעבור כמאה שנה, בשנות ה-60 של המאה שעברה, ניסח מרטין לותר קינג את הקווים המנחים לאי-ציות אזרחי: צודקים הם כל החוקים שמרוממים את כבוד האדם ומבטיחים שוויון — ולכן יש לכבדם ולפעול על פיהם; בלתי צודקים הם החוקים שמבזים את כבוד האדם ומקבעים אפליה, ולכן חובה להתנגד להם ולא לקיימם. "בגרמניה של היטלר היה זה בלתי חוקי לתת עזר ועידוד ליהודי", כתב קינג, "אבל אני בטוח שאילו חייתי בגרמניה בעת ההיא הייתי עוזר לאחי היהודים ומעודדם אף על פי שהיה בכך משום עבירה על החוק".

ועכשיו לישראל השסועה, שבה אזרחים נאמני דמוקרטיה מתלבטים לגבי הלגיטימיות של פעולות אי-ציות אזרחי נגד ממשלה לגיטימית, שאמנם נבחרה בצורה דמוקרטית אך ביוזמות החקיקה שלה מחריבה את אופייה הדמוקרטי של המדינה ופועלת לכוון משטר סמכותני עד דיקטטורי. במשטר כזה שליטים יוצבו מעל החוק, הממשלה תשלוט בבית המשפט העליון ותהא פטורה מכל דין וחשבון חוקתי ומקצועי. נשים, ערבים ולהט"ב ייחשבו נחותים, מוסדות האקדמיה, החינוך, התקשורת והאמנות יהיו אנוסים לשרת את השלטון; בשטחים יונצח משטר אפרטהייד אדנותי; המשטר יכפה הלכות דתיות על אזרחים חילונים; ומשרתי הציבור הבכירים יבחרו מכוח קשרים מפלגתיים ולא לפי כישורים מקצועיים.

לגבי ההצדקות לסוגים שונים של התנגדות לשלטון עומדים לרשותנו שני עקרונות מנחים. האחד נוגע למידת ההתנכרות של השלטון למוסר ההומניסטי או למשפט הטבעי (ולמשתמע מהם במגילת זכויות האדם של האו"ם), ובכלל זה ערכי יסוד, כמו כבוד האדם ושוויון ערך האדם; וכן תשתיות יסוד של התרבות הדמוקרטית כמו זכויות אדם, הפרדת רשויות, בחירות חופשיות וצדק חברתי. העיקרון השני נוגע למידת השרירות, האלימות והדיכוי שהשלטון מפעיל כלפי האזרחים.

והרי נוסחת הפעולה: ככל שרבה ההתנכרות למוסר ההומניסטי ולתרבות הדמוקרטית, וככל שמסלימים האלימות והדיכוי מצד השלטון כלפי האזרחים, כך גדלה ההצדקה לנקוט בצעדי התנגדות אזרחיים — ממהלכים של סרבנות אישית ומצפונית, דרך פעולה פוליטית של אי-ציות אזרחי שכוללת הפרה מדודה ובלתי אלימה של חוקים וצווים, ועד למרד אלים או התקוממות.

ולקח נוסף מן ההיסטוריה: מאחר שהתנגדות אלימה לשלטון מוצדקת רק במקרים קיצוניים, והתנהלות אלימה לרוב מחריבה יותר מאשר מתקנת, חובה על כל המוחים והמתנגדים לזהות את תכלית מעשיהם עם ביצור המוסר ההומניסטי ושלטון החוק, ולא עם החלשתם; עם השבת הדמוקרטיה לכנה ולא עם החרבתה, ועם חיזוק הלכידות החברתית ולא עם ריסוקה. ומכאן שאי-ציות או מרי אזרחי מדוד ובלתי אלים הוא בישראל של ימינו בהחלט בר הצדקה אך התנגדות אלימה או מרידה בשום פנים ואופן לא.

פרופ' אלוני הוא מופקד קתדרת אונסק"ו לחינוך הומניסטי במכללת סמינר הקיבוצים